

İNSAN HÜQUQLARININ POZULMASI HALLARI:

İnsan alveri

İnsan alveri insan hüquqlarının ciddi pozuntusu və cinayətin ağır formalarından biridir. O, bir-birilə qarşılıqlı əlaqəli olan iqtisadi, sosial, mədəni, siyasi və şəxsi amillərin doğurduğu mürəkkəb bir hadisədir. Bunlar, ilk növbədə, yoxsulluğa qarşı zəiflik, demokratik mədəniyyətlərin olmaması, gender bərabərsizliyi və qadınlara qarşı zorakılıq, münafiqlik və münafiqlikdən sonrakı vəziyyətlər, sosial inteqrasiyanın olmaması, imkanların, məşğulluğun, təhsilə çıxış imkanının olmaması, uşaq əməyi və ayrı-seçkilikdən irəli gəlir.

Bu əmələ güc tətbiqetmə, məcburetə, oğurluq, dələduzluq, aldatma, səlahiyyətdən və ya müdafiəsiz vəziyyətdən sui-istifadə etmə yolu ilə, şəxslərin istismar məqsədilə cəlb edilməsi, daşınması, təhvil verilməsi, gizlədilməsi və ya alınması aiddir. İnsan alverinə maruz qalanlar fahişəlik, məcburi əmək, orqanların çıxarılması üçün istismar edilir, yaxud insan alverinin meydana çıxan digər formalarına, o cümlədən, müxtəlif şəkildə dilənçilik, müavinətlərlə dələduzluq, ev köləliyi və məcburi nikah kimi hallara cəlb olunurlar.

İnsan alveri dünyada bütün ölkələrdə baş verə bilən cinayətdir. O, həm milli, həm də transmilli xarakter daşıyır. 2010-cu və 2012-ci illər arasında dünyanın 124 ölkəsində vətəndaşlığa məxsus 152 müxtəlif qurbanlar müəyyənləşdirilmişdir. İnsan alveri, eyni zamanda, fərdi səviyyədə təsirə malikdir və qurbanların sağlamlığına və rifahına təsir göstərə bilər. O, korrupsiyaya səbəb olur, qanunun aliliyini zəiflədir və milli təhlükəsizliyi təhlükə altına alır.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının məlumatına əsasən, dünyada insan alverindən gələn gəlir təxminən 32 milyard ABŞ dolları təşkil edir. İnsan alverinin nisbətən aşağı riskləri və böyük gəlirləri, cinayətkarları digər, daha riskli cinayətkar əməllərə deyil, məhz insan alverinə meyilləndirir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Narkotiklər və Cinayətkarlıqla Mübarizə idarəsi bildirir ki, 2010-cu ildə Avropada 140.000-dən çox qurban insan alveri hallarının tələsində olmuşdur. Hər il 70.000-ə qədər istismara maruz qalan əlavə qurbanlarla qurbanların ümumi sayında azalma müşahidə olunmur. 2012-ci ildə Beynəlxalq Əmək Təşkilatının hesablamasına görə "dünyada 20.9 milyon insan məcburi əməyin qurbanı olmuş, məcburetə və ya aldanılma hallarına maruz qaldıqları və ya tərk edə bilmədikləri iş tələsinə düşmüşdür. Bunlardan 18.7 milyon insan (90 faiz) özəl iqtisadiyyatda istismara maruz qalmışdır. Ümumilikdə, 4.5 milyon insan (22 faiz)

məcburi cinsi istismarın qurbanı olmuş və 14.2 milyon insan isə (68 faiz) kənd təsərrüfatı, tikinti, məişət işləri (ev qulluğu) və ya istehsal kimi iqtisadi sahələrdə əməyin istismarının qurbanı olmuşdur". Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaq Fondunun hesablamasına görə, hər il 1.2 milyon uşaq uşaq alverinin qurbanı olur. Aşkar olunan qurbanlar arasında uşaqların faiz nisbəti artmaqdadır: hər üç qurbanın biri uşaqdır. İnsan alverinin qurbanı olan hər üç uşaqdan ikisi qızlardır. BƏT-in hesablamasına görə, məcburi əməyə maruz qalanların 40-50 faizi 18 yaşınadək olanlardır. İnsan alverinə maruz qalanların insan hüquqları, insan alverinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq və qurbanları müdafiə etmək, onlara yardım göstərmək və onların hüquqlarını bərpa etmək üçün göstərilən bütün səylərin önündə durmalıdır. Qurbanı insan alverinə qarşı həyata keçirilən tədbirlərin önünü çəkmə, hər bir mərhələdə, insan alverinə maruz qalan və ya insan alveri hallarına qarşı müdafiəsiz olan şəxslərə qanunun, siyasetin, təcrübənin və ya tədbirin göstərə biləcəyi təsirin, nəzərə alınması deməkdir. İnsan alverinə maruz qalan insanlarla ayrı-seçkililiyə yol verilən şəkildə davranılmamalıdır. Bütün tədbirlər, xüsusilə, gender, etnik mənsubiyyət, sosial status, irqi-miqrasiya statusu insan alveri qurbanının əvvəllər insan alverinə maruz qalıb-qalmaması, yaxud fahişəlik və ya digər qanunsuz fəaliyyətə cəlb edilib-edilməməsi baxımından ayrı-seçkililiyə yol verilmədən tətbiq olunmalıdır.

İnsan alveri ilə mübarizədə dair beynəlxalq hüquqi çərçivənin vacibliyi və beynəlxalq hüquqda insan alverinə necə anlayış verildiyi izah olunur. Burada beynəlxalq hüquqi sənədlərin təsiri, o cümlədən, Azərbaycan Respublikasının da qoşulduğu Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Transmilli Müxtəşkil Cinayətkarlıq Əleyhinə Konvensiyasının və ona əlavə Protokolların, Avropa Şurasının İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə haqqında Konvensiyasının (AŞ) Konvensiyasının və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarlarının təsiri nəzərdən keçirilir.

Beynəlxalq və regional qanunvericilik Azərbaycan Respublikası hüdudlarında hüquqi baxımdan riayət edilməli olan beynəlxalq standartları müəyyənləşdirir. Bu standartlar milli qanunvericiliyin və siyasetin işlənilib-hazırlanmasında istifadə edilməlidir. İnsan alveri transmilli cinayət ola bilər və buna görə də beynəlxalq səviyyədə tədbirlərin görülməsi tələb olunur və eyni əhəmiyyət kəsb etməklə, milli səviyyədə beynəlxalq qanunvericiliyin uyğunluğunu və təsirini başa düşmək zəruridir. Beynəlxalq qanunvericilik, həmçinin, beynəlxalq əməkdaşlığın özülüdür. Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatına və Müstə-

qil Dövlətlər Birliyinə (MDB) üzvlükdən də beynəlxalq öhdəliklər və beynəlxalq vəzifələr yaranır. Üzv-dövlətlər də bu öhdəliklərə riayət etməlidirlər.

İnsan alveri üzrə beynəlxalq qanunvericilik, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Transmilli Müxtəşkil Cinayətkarlıq əleyhinə Konvensiyası və onə əlavə protokollardan irəli gəlir. Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlər BMT-nin İnsan Alverinə dair Protokolonun da iştirakçısıdır. Bunlar bir yerdə təfsir olunmalıdır və bəziləri cinayətkarlıqla mübarizəyə və digərləri isə insan hüquqlarına dair olmaqla bir sıra beynəlxalq hüquqi sənədlərə əsaslanır. BMT-nin İnsan Alverinə dair Protokolu cinayət məsələləri ilə bağlı protokoldur və insan alveri ilə mübarizədə beynəlxalq əməkdaşlığı genişləndirmək üçün nəzərdə tutulmuş sənəddir.

Beynəlxalq qanunvericiliyin başlıca vəzifələrindən biri insan hüquqlarının müdafiəsidir. Ötən on il ərzində, beynəlxalq birlik daxilində tədricən belə bir ümumi fikir dəstəklənmişdir ki, insan alverinin özü insan hüquqlarının ciddi pozuntusudur. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası, İnsan Hüquqları Şurası və bir çox beynəlxalq insan hüquqları mexanizmi dəfələrlə insan alverinin əsas insan hüquqlarını pozduğunu və onlara qəsd etdiyini bəyan etmişlər. İnsan alveri ilə bağlı qanunvericilik tətbiq edilərkən insan hüquqları və məcburi əməyə dair qəbul edilmiş beynəlxalq konvensiyalar nəzərə alınmalıdır.

BƏT beynəlxalq əmək standartlarını işləyib hazırlamaq və onların ratifikasiyasını və icrasını təşviq etmək mandatına malikdir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Avropa Konvensiyalarının layihələrini hazırlayanlar tərəfindən BƏT-in Məcburi Əmək haqqında Konvensiyasına istinad edildiyini nəzərə alaraq, BƏT-in sənədini rəhbər sənəd kimi istifadə etmişdir. Eynilə Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Paktın icrasına nəzarət edən müqavilə orqanı kimi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları Komitəsi icbari və məcburi əmək ifadələrinin mənalılarının aydınlaşdırılmasında BƏT-in müəyyən etdiyi anlayışların uyğun olduğunu qeyd etmişdir. Azərbaycan Respublikası bir sıra BƏT Konvensiyalarını imzalamışdır və onlara qoşulmuşdur.

Avropa Şurasının başlıca hüquqi sənədi AİHM tərəfindən nəzarət olunan İnsan Hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasıdır. Avropa Şurasına üzv-dövlətlər İHAK və onun AİHM tərəfindən təfsirləri üzrə öhdəlik daşıyırlar.

AŞ Konvensiyasında insan alverinin qurbanlarının müdafiəsi və insan alverçilərinin təqibinə yardım etmə kimi məqsəd üçün üzv-dövlətlərin cinayət qanunvericiliyinin uyğunlaşdırılmasına dair müddəalar vardır. Hakimiyyət or-

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVD F

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

qanları, qurban tərəfindən şikayətin verilmə zərurəti olmadan, Konvensiyada müəyyənləşdirilən əməlləri təqib edə bilərlər. Həmçinin, dövlətin vətəndaşı cinayəti xarici ölkədə törətdiyi təqdirdə, bu davranış əməlin baş verdiyi ölkənin qanunvericiliyinə əsasən cinayət hesab edildikdə, yaxud ölkənin ərazi yurisdiksiyasından kənarında əməl törədildikdə də təqib etmə öhdəliyi mövcuddur.

Beynəlxalq məhkəmələrin qərarları onların yurisdiksiyası altında olan dövlətlər üçün məcburi qüvvəyə malik ola bilər. Dövlət beynəlxalq əməkdaşlığa güvənə bilər, bunun olmaması cinayət təqibinə və ya qurbanın müdafiəsinə mənfi təsir göstərə bilər. Belə hallarda o, beynəlxalq əməkdaşlığın səviyyəsini saxlamaq üçün bərpa məqsədilə beynəlxalq məhkəmələrə müraciət edə bilər.

Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının əsas məhkəmə orqanıdır. O, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi ilə 1945-ci ilin iyun ayında təsis olunmuş və 1946-cı ilin aprel ayında işə başlamışdır. Məhkəmənin rolu dövlətlər tərəfindən ona təqdim olunmuş hüquqi mübahisələri beynəlxalq hüquqa uyğun həll etməkdən və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının orqanları və ixtisaslaşdırılmış agentlikləri tərəfindən ona ünvanlanan hüquqi məsələlərə dair məşvərətçi rəy verməkdən ibarətdir.

Hər hansı bir dövlət Cinayət İşlərində Qarşılıqlı Yardım Haqqında Konvensiyanı pozaraq "beynəlxalq" istintaq tapşırığını ic-

ra etməkdən imtina etdiyi halda qarşılıqlı hüquqi yardımın icrasını təmin etmək üçün BƏM-dən onun fəaliyyətindən istifadə olunmuşdur.

AİHM 1959-cu ildə İnsan Hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası ilə təsis edilmişdir. O, İHAK-da təsbit edilmiş mülki və siyasi hüquqların pozulmasını iddia edən fərd və ya dövlətin müraciətlərinə baxaraq qərar verir. İHAK AŞ çərçivəsində qəbul olunur. Azərbaycan Respublikası üzv-dövlət kimi Konvensiyanın iştirakçısıdır. Milli məhkəmələr İHAK-ın bütün maddələri ilə bağlı meydana çıxan hər hansı bir məsələni müəyyənləşdirərkən AİHM-in qərarını və ya bəyanatını yaxud məşvərətçi rəyini nəzərə almalıdır. Pozuntuların aşkar olunmasına dair qərarlar müvafiq dövlətlər üçün məcburi xarakter daşıyır və onlar bu qərarları məcburi şəkildə icra etməlidirlər. AŞ-nin Nazirlər Komitəsi, xüsusən də, məhkəmənin ona müraciət edənlərə onların maruz qaldıqları zərərə görə Kompensasiyanın ödənilməsinə təyin etdiyi məbləğlərin ödənişini təmin etmək üçün qərarların icrasına nəzarət edir.

2001-ci ildə Azərbaycan Avropa Şurasına üzv qəbul edilən 43-cü ölkə olmuşdur. 2002-ci ilin aprel ayından bəri Azərbaycan İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqların Qorunması haqqında Konvensiyaya, onun on əlavə Protokoluna qoşulmuşdur.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru